

MAROKON POLIITTISIA ONGELMIA

Taimi Torvinen

Pohjois-Afrikan läntisimmissä maissa Morokossa ja Algeriassa tapahtui v:n 1965 kesäkuussa valtiollinen mullistus: Marokossa kuningas Hassan II julisti kesäk. 7. pnä maansa poikkeustilaan, joka edelleen jatkuu,¹ ja Algeriassa varapääministeri, eversti Houari Boumediene suoritti kesäk. 19. pnä vallankaappauksen. Tilanne ei ole kummassakaan maassa vakiintunut, mitä osaltaan osoittavat pitkin syksyä 1965 esiintyneet epänormaalit ilmiöt, kuten poliitikkojen pidätykset ja poliittisista syistä tehdyt lakot. Varsinkin Algeriassa syntyy vierailijassa nopeasti tunnelma, että maa on ikäänkuin odottavalla kannalla. Molemmissa maissa myönnetään, että ne elävät parhaillaan syvää luottamuskriisiä, mikä vaikeuttaa itsenäistymisvaiheessa lamaantuneen talouselämän elpymistä. Luottamuksen luominen hallituspolitiikan vakavuuteen, sisäisen järjestyksen säilymiseen ja sijoitusten turvallisuuteen näyttääkin olevan tällä hetkellä kummankin maan päämiehen huolena.

Seuraavassa tarkastellaan Marokon nykyisiä poliittisia ja taloudellisia näkymiä, joita eräin kohdin pyritään valaisemaan myös Algeriassa esitetyillä mielipiteillä.² Jotta voitaisiin ymmärtää nykytilannetta, jossa valtiolta kokonaisuudessaan on keskitetty kuninkaan käsiin, mutta oppositio silti harjoittaa avointa hallituksen arvostelua ja järjestää poliittisia lakkoja, on ensin tarkastettava Marokon väestön ja yhteiskunnan rakennetta sekä viime vuosien valtiollisia tapahtumia.

Yhteiskunnallinen ja valtiollinen järjestelmä

Marokkoa on luonnehdittu olemukseltaan dualistiseksi: maan vanhimmat asukkaat, berberit, muodostavat vuorillaan vapaudestaan aran ryhmän, joka arabialaisen tai arabialaistuneen hallitsevan kansanosan on ollut aina otettava huomioon.³ Myös maan juutalaisasutus on vanha, joskaan ei kovin laaja. Juutalaisten asema arabien ja berberien keskellä oli hyvin vaikea siihen asti, kun eurooppalaiset 1800-luvun loppupuolella alkoivat vakiinnut-

Kirjoittaja on väitellyt valtiot. tohtoriksi 1965 ja on ammatiltaan toimittaja.

taa asemaansa maassa. Siitä lähtien juutalaiset saivat toimia vapaasti, he hankkivat varallisuutta ja sen avulla koulutusta. Tuloksena oli, että he eurooppalaisvallan kautena pääsivät helpommin hyviin asemiin kuin arabit.

Eurooppalaiselta väestöltään Marokko on ollut hyvin kansainvälinen. Imperialistisella kaudella Espanja otti haltuunsa eräitä sen alueita, mutta pääosa maata tehtiin v. 1912 Ranskan protektoraatiksi. Suojeluherruutta kesti 43 vuotta — marraskuuhun 1955 — ja tänä aikana Marokko ranskalautui niin suuressa määrin, että vielä nytkin muukalainen, joka saapuu Casablancaan, tuntee tullessaan ranskalaiseen kaupunkiin. Marokon nykyinen hallitseva luokka on saanut kasvatuksensa ranskalaisissa korkeakouluissa, se käyttää keskenään paljon — ehkäpä ensisijaisesti — ranskan kieltä, se on perehtynyt eurooppalaisiin valtio- ja yhteiskuntaelämää koskeviin käsityksiin, joita se on Marokon itsenäistyttyä pyrkinyt soveltamaan afrikkalaiseen maahansa ja islamin maailmaan. Tämä on merkinnyt valtiosäännön kirjaimessa kompromisseja ja lisäksi demokraattiseksi sanahelinäksi jääneitä säädöksiä, koska niiden ydin on kierrettävissä valtiosäännön toisaalla avaamien mahdollisuuksien avulla.

Marokon valtiosääntö valmistui ja hyväksyttiin vasta itsenäisyyden kahdeksannen vuoden alkaessa, v:n 1962 lopulla. Itsenäisyyden ajan molemmat hallitsijat, M o h a m m e d V ja H a s s a n II, ovat julistuksistaan päätellen tahtoneet luoda Marokosta esimerkin edustuksellisen demokraattisen monarkian toteuttamisesta afrikkalaisessa maassa. Niinpä valtiosäännön 1. artikla säättää: »Marokko on perustuslaillinen, demokraattinen ja sosiaalinen monarkia.» Ja 2. artikla jatkaa: »Suvereenius kuuluu kansakunnalle, joka harjoittaa sitä välittömästi kansanäänestyksen ja välillisesti perustuslaillisten laitosten kautta.»

Kumpikaan näistä artikloista ei vastaa toistaiseksi todellisuutta, sillä »perustuslaillisella laitoksella» — parlamentilla — ei ole mahdollisuuksia rajoittaa ja valvoa hallituksen vallankäyttöä demokratian edellyttämällä tavalla. Edellä mainituissa kuninkaiden julistuksissa onkin demokratian ohella aina korostettu hallitsijan johtavaa asemaa, mikä on islamilaisen perinteen mukaista. Niinpä valtiosääntö antaa kuninkaalle erityisen laajat valtaoikeudet. Hallitus on vastuussa kuninkaalle ja kaksikamarisen parlamentin edustajahuoneelle, jonka epäluottamuslause johtaa hallituksen eroon. Parlamentilla ei kuitenkaan ole lainsäädännössä päätäntävaltaa, sillä kuningas voi alistaa minkä lakiesityksen hyvänsä kansanäänestykseen ja saada siten hyväksytyksi parlamentin hylkäämän lain. Hallitsijan vallan laajentaa äärimmilleen valtiosäännön 35. artikla, joka säättää:

»Kansallisen alueen eheyden ollessa uhattuna tai sellaisten tapahtumien ilmetessä, jotka saattavat vaarantaa perustuslaillisten laitosten toiminnan, kuningas voi, neuvoteltuaan molempien kamarien puhemiesten

kanssa ja tiedotettuaan asiasta kansalle, julistaa kuninkaallisella asetuksella poikkeustilan. Tämän nojalla hänellä on oikeus, vaikka toisin olisikin säädetty, ryhtyä toimiin, joihin velvoittavat maan alueellisen koskemattomuuden puolustus ja perustuslaillisten laitosten palauttaminen normaali-toimintaan.»

Todellinen valta on siis keskitetty kuninkaalle ja valtiosäännön ensimmäisten artiklain säätämät demokratia ja kansansuvereenius ovat pikemminkin periaatejulistuksia tai tulevaisuuden tavoitteita. Myös on huomattava, että valtiollisten termien tulkinnessa saattaa Marokossa ja Euroopassa olla eroavuuksia. Niinpä Marokon »perustuslaillinen monarkia» poikkeaa sen klassisesta käsityksestä, jonka mukaan monarkki »*règne mais ne gouverne pas*», mikä tarkoittaa, että valtiollinen toiminta tapahtuu hallitsijan henkilöstä erillään. Kuningas onkin itse käyttänyt hallitusjärjestelmästä nimitystä »henkilöitynyt valta».⁴ Järjestelmässä voidaan nähdä myös teokraattisia piirteitä valtiosäännön korostaessa valtion muhamettilaisuutta ja kuninkaan tehtävää islamin vartijana.

Tästä vallan keskityksestä huolimatta on vapaiden kansalaisjärjestöjen toiminnalla maassa huomattava merkitys.

Poliittiset puolueet

Poliittisilla puolueilla on Marokossa valtiosäännön suoja, sillä sen 3. artikla säätää nimenomaan: »Poliittiset puolueet tekevät mahdolliseksi kansalaisten järjestäytymisen ja edustuksen. Marokossa ei voi olla yhden puolueen järjestelmää.» Täten valtiosääntö korostaa länsimaiselle demokratialle olennaista poliittisen järjestäytymisen vapautta ja kieltää Afrikassa tavanomaisen yhden puolueen järjestelmän.

Marokon puolueista vanhin on Istiqlal eli itsenäisyyspuolue, joka aloitti toimintansa salaisena toisen maailmansodan aikana. Vaikka rauhan tultua perustettiin muitakin puolueita, oli Istiqlal vielä itsenäisyyden koittaessa ainoa suuri ja hyvin järjestäytynyt puolue. Sitä on pidetty konservatiivisena oikeistopuolueena ja se onkin esittänyt tunnuksenaan sanat: Allah, isänmaa, kuningas. Syvällekäypiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin uudistuksiin, kuten maatalousreformiin, se on asennoitunut varovasti. Ulkopoliitikassa se on esiintynyt nationalistisena, eräiden mielestä jopa imperialistisena, nimenomaan Mauretaniaan kohdistuvia vaatimuksia ajatellen. Monet puolueen kannattajat eivät kuitenkaan hyväksy sen määrittelemistä konservatiiviseksi. He huomauttavat, että puolue on oppositiossa nykyistä hallitusta vastaan juuri siitä syystä, että hallitus on pohjaltaan konservatiivinen. Istiqlal on heidän selityksensä mukaan perustuslaillisuuden, liberalismien ja lähinnä englantilaistyyppisen demokraattisen monarkian kannattaja.

Näihin poliittisiin tunnuksiin ei eurooppalainen pysty vaivattomasti yhdistämään puolueen jäsenten selitystä, että Istiqlalin mielestä sosialismi on Marokolle ainoa oikea ratkaisu. Niinpä puolueen puheenjohtaja Allal El Fassi julisti jo v. 1959: »Ei kapitalismia eikä kommunismia; puollan pikemminkin muhamettilaista sosialismia ja todellista demokratiaa.»⁵ Istiqlalin jäsenet, niinkuin yleensä pohjoisafrikkalaiset, korostavat, että afrikkalaista sosialismia ei saa sekoittaa siihen, mitä Euroopassa käsitetään sanalla »socialismi». Marokossa sillä ei ole mitään tekemistä Marxin oppien kanssa, vaan se pohjautuu islamin uskoon ja merkitsee yksinkertaisesti käytännöllisimmäksi havaitun tien valitsemista. Tuloksena näyttää talouselämässä olevan yksityisryhteliäisyyden ja valtiotaloismin yhdistelmä.

Istiqlalissa on v:sta 1959 lähtien tapahtunut jakaantumista ja siitä ovat eronneet ne ryhmät, jotka ovat toisenlaisen yhteiskuntapolitiikan kannalla. Puolueen vasen siipi on muodostanut »kansanvaltaisten voimien kansallisen liiton» eli UNFP:n (L'Union nationale des forces populaires), joka edustaa vasemmistolaista, ei-kommunistista suuntaa. UNFP:n ympärille ovat kerääntyneet vasemmistolaiset järjestöt ja ammattiyhdistykset.⁶

Puolueen ideologiasta ja tavoitteista ei ole helppoa saada täyttä selvyttä. Se julistautuu vallankumoukselliseksi puolueeksi — Istiqlalin eräiden edustajien käsitysten mukaan se tähtää kansandemokratiaan —, sen lehdistö käyttää jyrkkää kieltä hallitusta ja monarkiaa vastaan, mutta toisaalta selitetään, että puolue pysyy yhä perustuslaillisen monarkian kannalla.⁷ Mauretaniaan kohdistuvien vaatimusten suhteen se on varovainen ja selittää vastustavansa nationalistista ja ekspansiivista politiikkaa. Talouselämässä se vaatii jyrkkää maareformia, kannattaa suunnitelmataloutta, tasaisempaa tulonjakoa ja taistelua Marokon alikehittyneisyyttä vastaan sosialistisin menetelmin. UNFP:lla on suuri kannatus kaupungeissa.

Nämä kaksi Marokon oloissa vanhaa puoluetta ovat siis oppositiossa kuningasta tukenutta perustuslaillisten instituutioiden kansallista puolustusrintamaa (Front national pour la défense des institutions constitutionnelles) vastaan. Siihen kuuluivat sosiaalidemokraattinen puolue ja »kansanliike» (Mouvement populaire), joka on lähinnä maaseudulla asuvien berberien puolue. Tällä puolueella ei näytä olevan mitään selkeää talousohjelmaa, mutta se puhuu muhamettilaisestä sosialismista.⁸ Näissä molemmissa puolueissa on nykyisin sisäisiä riitoja, jotka vähentävät niiden merkitystä.⁹

Marokossa on toiminut myös kommunistinen puolue, joka syntyi toisen maailmansodan aikana. Maan itsenäistymiseen asti se kävi taistelua kansallisten arvojen nimessä ja julistautui valtaistuimen niinkuin uskonnonkin puolustajaksi. Vielä v. 1959 puolue hyväksyi julistuksissaan perustuslaillisen monarkian ja selitti säännöissään kunnioittavansa »maan pyhiä perin-

teitä ja kansallisia laitoksia». Samalla se ilmoitti taistelevansa demokraattisten vapauksien kehittämiseksi. Vuoden 1959 syyskuussa puolue kuitenkin hajoitettiin tuomioistuimen päätöksellä.¹⁰ Marokossa selitetään, että islamin usko kieltää kommunismin.

Ammattijärjestöt

Oppositio puolueiden asennoitumista ja tavoitteita selventävät jossain määrin niihin läheisesti liittyneiden ammattiyhdistysliittojen tavoitteet.

Ammattiyhdistysliittoja on kaksi, joista vanhempi, UMT (L'Union marocaine du travail), perustettiin Istiqlalin piirissä v. 1955. Jouduttuaan pian ristiriitaan puolueen vanhan kaartin kanssa se irroittautui Istiqlalista v. 1959 ja taisteli kunnallisvaaleissa UNFP:n rinnalla. Toiminnallaan se on siirtänyt paljon varattoman väestönosan kannatusta Istiqlalilta UNFP:lle, jonka johtajistoon sillä on läheiset yhteydet.¹¹ Liiton taholla kuitenkin väitetään, että se ei ole sitoutunut mihinkään puolueeseen, vaan tahtoo ajaa puhdasta ammattiyhdistyspolitiikkaa. Marokossa asuvat ulkomaiset liikemiehet taas sanovat UMT:tä kommunistiseksi peitejärjestöksi. UMT:n taholla tämä väite torjutaan jyrkästi: »Emme halua kommunismia emmekä edes tunne sympatiaa sitä kohtaan. Emme myöskään tähtää tasavaltaan, sillä meillä ei ole mitään monarkiaa vastaan, haluamme vain todella perustuslaillisen monarkian. Puhumme vallankumouksesta ja tarkoitamme sillä sitä, että työväkeä ei saa sysätä valtiollisessa elämässä taka-alalle. Enemmistön mielipiteen tulee saada sille kuuluva asema.»

UMT:llä on siis kantansa myös yleispoliittisissa kysymyksissä. V:n 1965 marraskuussa se järjesti vuorokauden kestäneen yleislakon UNFP:n entisen johtajan Ben Barkan Pariisissa tapahtuneen ryöstön johdosta, joten se ei pidättäydy myöskään poliittisista lakoista. Sen varsinainen toiminta tapahtuu tietysti taloudellisella alalla. Talouselämään se on ehdottanut useita rakennemuutoksia: kaivosten, kuljetuslaitosten ja kaikkien monopolien kansallistamista, maareformia sekä valtion ja »feodaalisten» maiden osuustoiminnallista viljelyä. Työväen palkkapolitiikkaa tuetaan lakoilla, jotka usein ovat tuottaneet hyviä tuloksia.¹²

UMT on kehittynyt mahtavaksi järjestöksi, jonka asemaa kuvastaa ulkonaisesti sen Casablancassa sijaitseva pilvenpiirtäjämäinen toimitalo. V. 1959 sen jäsenmäärä oli 700.000,¹³ uudemmat numerot valitettavasti puuttuvat. Joka tapauksessa sillä on edelleen — kilpailevan ammattiyhdistysliiton päästyä vauhtiin toiminnassaan — riveissään työläisten ehdoton enemmistö, joka noudattaa järjestön jokaista määräystä. Näin ollen se on Marokon talous- ja valtioelämässä niin voimakas tekijä, että niin työnantajain kuin hallituksenkin on pakko kiinnittää huomiota sen vaatimuksiin.

Kun UMT alkoi antaa tukeaan vasemmistopuolue UNFP:lle, piti Istiqlal tarpeellisena uuden ammattiyhdistysliiton luomista. Niin syntyi v. 1959—60 UMT:n vastapainoksi »porvarillinen» liitto UGTM (L'Union générale des travailleurs marocains). Tämä liitto on niin kiinteästi sidottu Istiqlal-puolueeseen, että kaikki sen keskustoimiston jäsenet ovat samalla Istiqlalin jäseniä, eräät jopa kuuluvat puoluekomiteaan. UGTM määritellään reformistiseksi liitoksi, joka ei pyri valtiossa eikä yhteiskunnassa rakennemuutoksiin, vaan kunnioittaen perinteellisiä arvoja tahtoo nykyisissä puitteissa kohottaa mahdollisimman nopeasti elintasoja. Jäsenmäärässään ja vaikutusvallassaan se ei ole päässyt läheskään UMT:n tasolle.¹⁴

Lehdistö

Kaikilla puolueilla ja UMT:llä on omat arabian- ja ranskankieliset lehtensä. Niinikään Marokossa julkaistaan päivittäin »ulkomaisia lehtiä», jollaisiksi on määritelty protektoraatin ajalta peräisin olevat, ranskalaisen toimittamat sanomalehdet. »Ulkomaisina» ja erityisten säännösten alaisina nämä lehdet eivät voi kritisoida hallitusta eivätkä esittää kannanottoja kansainvälisessä politiikassa, mistä kai johtuu, että niissä ei ole lainkaan pääkirjoitusta. Siitä huolimatta näitä lehtiä luetaan huomattavasti enemmän kuin marokkolaisia lehtiä. Käytettävissä olevat numerot ovat valitettavasti vanhentuneita — v:lta 1959 — eivätkä niissä ole mukana kaikki nykyisin ilmestyvät lehdet. Mutta kun Marokossa sanomalehdet ranskalaisen tavan mukaan ostetaan kadulla ja luetaan katukahviloissa, voi silmämääräisesti todeta, että tilanne on edelleen suunnilleen sama.

Niinpä »ulkomaisen» lehden »Le Petit Marocainin» painosmäärä oli v. 1959 keskimäärin 42.500 ja iltapäivälehden »La vigie marocainen» painos 30.000, kun taas arabiankielisten sanomalehtien »Al Alam» ja »At Tahrir» painosmäärä oli samaan aikaan 8.000—10.000. Tämän on selitetty johtuvan siitä, että arabiankieliset ja yleensä marokkolaiset lehdet ovat demagogisia, joten uutiset ja asialliset selostukset on etsittävä »ulkomaisesta» lehdistöstä. Tilanteeseen vaikuttaa tietysti myös laaja lukutaidottomuus arabiankielisen väestön keskuudessa. Niinikään Marokossa luetaan paljon Ranskassa ilmestyviä sanomalehtiä, jotka runsaana valikoimana saapuvat marokkolaiseen lehtikioskiin vain muutama tunti myöhemmin kuin pariisilaiseen. »France-Soir»-lehteä myytiin tammikuun alussa 1961 keskimäärin 5.100 kappaletta päivässä ja »Le Monde» 2.900 kappaletta.¹⁵ Näitä lehtiä ostetaan edelleen runsaasti. Sama ilmiö paikallisten ja ranskalaisten lehtien suhteen on havaittavissa myös Algeriassa.

Marokkolaisen lehdistön pään päällä häilyy aina lakkauttamisen uhka, sillä v. 1960 annettu asetus oikeuttaa sisäministerin kieltämään lehden

julkaisemisen, jos sen katsotaan hyökkäävän kuningaskunnan valtiollisten tai uskonnollisten laitosten perusteita vastaan.¹⁶ Marokkolaiset lehtimiehet valittavat lehdistön vapauden puutetta, erikoispoliisin harjoittamaa valvontaa ja lehtimiesten pidätyksiä. Marraskuun puolivälissä 1965 lehdistön ammattijärjestö SNPM vetikin hallituksen julkisesti tilille lehdistöön kohdistetusta lainvastaisesta vainosta, sensuurista ja takavarikoista.¹⁷

Vallan keskittäminen kuninkaalle

Kuninkaalla oli siis jo ennen poikkeustilan julistamista perinteellisesti ja myös valtiosäännön mukaan lähes itsevaltiaan asema. Ensimmäiset parlamenttivaalit suoritettiin toukokuussa 1963. Sanomalehtiuutiset ja Marokossa annetut suulliset tiedot siitä, saiko palatsia kannattanut perustuslaillisten instituutioiden puolustusrintama heti vaalien perusteella enemmistön edustajakamariin, ovat niin häilyvät ja ristiriitaiset, että on paras jättää siitä esittämättä mitään numeroita. Sen puolen vuoden aikana, joka kului, ennenkuin parlamentin ensimmäinen istuntokausi avattiin, vangittiin lehtiuutisten mukaan viisi edustajakamariin valittua ja yksi joutui maanpakoon. Joka tapauksessa parlamentin toiminnan aikana hallitusta kannattaneilla puolueilla oli edustajakamarin 144 paikasta hallussaan niukka enemmistö, mutta kevätkesällä 1965 tämän enemmistön keskuudessa tapahtui liukumista oppositioon. Kesäkuun 2. ja 7. päivänä, edustajakamarin käsitellessä lehdistön oikeuksia koskevia asioita, hallituksen kanta joutui äänestyksessä tappiolle.¹⁸

Vain tunnin kuluttua jälkimmäisestä äänestyksestä kuningas julisti maan poikkeustilaan edellä esitetyn valtiosäännön 35. artiklan nojalla. Hän keskeytti parlamentin toiminnan, nimitti vain itselleen vastuussa olevan ammattiministeristön ja hylkäsi valtiosäännön ilmoittaen, että hän ryhtyy kokemustensa perustalla korjaamaan eräitä sen artikloita, jotka aikanaan alistetaan kansanäänestyksellä hyväksyttäväksi. Samoin järjestetään uudet vaalit. Kummastakaan luvatusista toimenpiteistä ei vielä v:n 1965 lopulla kuulunut mitään.

Kuningas on siis pitänyt kesäkuusta 1965 lähtien käsissään sekä lain-säädäntö- että toimeenpanovaltaa. Hänen palatsissaan tehdään kaikki — toisarvoisetkin — ratkaisut, ministerien toimiessa vain teknisinä neuvonantajina. Kuningas on myös päätöstensä ainoa tuomari.¹⁹ Poikkeustila ei kuitenkaan Marokossa merkitse täydellistä diktatuuria, sillä poliittiset puolueet ja ammattijärjestöt jatkavat toimintaansa, lakkoja tehdään ja hallitusta, joskaan ei kuninkaan henkilöä, arvostellaan avoimesti.

Tämä vallankeskitys hallitsijalle tapahtui siis täysin perustuslaillisesti, mutta kysyä voidaan, olivatko ne syyt olemassa, jotka oikeuttivat poikkeus-

tilan julistamisen. Kuningas on perustellut menettelyään sillä, että hänen yrityksensä ns. kansallisen unionin luomiseksi, johon enemmistöhallitus voisi nojautua, olivat epäonnistuneet, ja että toimintakyvytön parlamentti vaaransi demokraattisen hallitusjärjestelmän. Neuvotteluja hallituspohjan laajentamiseksi vasemmalle olikin käyty. Lehtitietojen mukaan ne olivat epäonnistuneet siitä syystä, että hallitsija ei halunnut tehdä kompromisseja eikä muuttaa politiikkaansa oppositiopuolueiden vaatimusten suuntaan. Hänen tukenaan ovat nähtävästi edelleen, niinkuin aikaisempinakin vuosina, virkamiehet, poliisi ja armeijan vanhempi upseeristo.²⁰

Kaikessa tässä voidaan ehkä nähdä islamilaisen perinteen ja eurooppalaisen kulttuurin ristiriitaa. Konkreettisempia syitä poikkeustilan julistamiseen lienevät olleet päätäntävaltaa vaille jääneen parlamentin »gerilla-sota» hallitusta vastaan, kuten ranskalaiset lehdet ovat kirjoittaneet, poliittinen kypsyttömyys, jota oppositionkaan edustajat eivät kiellä, ja suuret taloudelliset vaikeudet. Ehkä asiaan vaikuttaa sekin, että monarkistisen, melkeinpä teokraattisen Marokon naapurina on radikaalin poliittisen linjan omaksunut Algeria.

Kuninkaan menettelyssä on myös nähty gaullismin vaikutusta. Marokossa ei pidetä mahdollisena, että poikkeustila saattaa jatkua kauankin tänä kautena, jolloin demokratioissakin valtion päämiehet käyttävät poikkeuksellisen suurta valtaa.

Oppositiopuolueet, jotka pitävät poikkeustilan julistamista täysin aiheettomana, ovat viime kuukausien aikana toistuvasti esittäneet vaatimuksiaan. Istiqlal vaatii valtiosäännön kunnioittamista ja paluuta laillisuuteen siten, että järjestetään uudet vaalit ja muodostetaan parlamentaarinen hallitus. Mutta jos todella aiotaan uudelleen lähteä demokratian tielle, on valtiosääntöä korjattava niin, että se tähänastista paremmin vastaa suvereenin kansan tahtoa ja myöntää sille täyden vastuun julkisten asiain hoidossa. Näillä edellytyksillä Istiqlal on halukas astumaan hallitukseen.²¹

Vasemmistopuolue UNFP ei aluksi arvostellut poikkeustilan julistamista, luultavasti siitä syystä, että kuningas oli luvannut radikaalisia muutoksia. Sittemmin sen asenne on muuttunut yhä kriittisemmäksi. Sen mielipiteet ja vaatimukset ovat luultavasti samat kuin vasemmistolaisen ammattiyhdistysliiton UMT:n edustajain ja lehdistön esittämät.

UMT lähtee siitä, että kansalla ei ole osuutta Marokon valtioelämän hoitoon. Valtiosääntöä on siis tarkistettava siten, että parlamentista tulee päätösvaltainen. Nykyisen hallituksen sijaan on muodostettava parlamentille vastuunalainen vasemmistosuuntainen hallitus ja todellinen demokratia on toteutettava valtio- ja yhteiskuntaelämän jokaisessa portaassa. Poliittisen kriisin selvittämiseksi kuningas onkin käynyt neuvotteluja vasemmistojärjestöjen UNFP:n ja UMT:n kanssa.²² Tuloksista ei toistaiseksi ole näky-

nyt mitään tietoja. Näiden neuvottelujen aikana sattui Pariisissa UNFP:n entisen johtajan Mehdi Ben Barkan ryöstö, joka kiihdytti vaarallisesti mieliä Marokossa. On selitetty, että ryöstön olisivat järjestäneet eräät oikeistolaiset, jotka eivät hyväksy neuvotteluja vasemmiston kanssa, mutta täysin varmoja todisteita ei toistaiseksi ole esitetty.

Taloudelliset ongelmat

Sisäpoliittinen epävakaisuus ja epävarmuus taloudellisen järjestysmuodon säilymisestä entisellään lamauttavat sijoitustoimintaa ja yritteliäisyyttä. On syntynyt luottamus kriisi, joka onkin Marokon nykyisten vaikeuksien perimmäisenä syynä. Taloudelliset näkymät ovat ankeita. Maassa on yli 13 miljoonaa asukasta ja väestö lisääntyy 3,2 % vuosittain, kun taas kansantuote on viime vuosina noussut vain 1,6 %, ²³ mikä merkitsee siis elintason alentumista. Työttömiä oli maassa v:n 1962 lopussa yli puoli miljoonaa, ²⁴ eikä luku liene pienentynyt, koska v. 1965 työttömyys luonnehdittiin »suunnattomaksi». Valuuttavaranto on viime vuosina jatkuvasti supistunut ja valtion maksukyky heikentynyt. Nämä vaikeudet tekevät ymmärrettäviksi Hassan II:n v. 1961 lausumat sanat, joiden mukaan taloudellinen nousu on ensin saatava aikaan, sitten vasta on poliittisen demokratian vuoro. ²⁵

Kuninkaan toiminta onkin sekä ennen poikkeustilaa että sen aikana kohdistunut ensisijaisesti talouselämään. Vaikean finanssikriisin vuoksi hallitus rajoitti lokakuussa 1964 suuresti tuontia, supisti valtion menoja sekä korotti veroja ja maksuja. Vuotta myöhemmin hallitus kuitenkin tiedotti tuonnin osittaisesta vapauttamisesta ja tullien tarkistuksesta, minkä lehtimiespiirit väittivät tapahtuneen Ranskan painostuksesta, valtiovarainministeri Tahiri taas rahatalouden parantumisesta säästöpolitiikan ja ulkomaisten lainojen avulla. Kansainväliset rahalaitokset ovatkin myöntäneet maalle viime kuukausina useita luottoja. Heinäkuussa 1965 kuningas, joka kolme viikkoa aikaisemmin poikkeustilan julistaessaan oli luvannut radikaalisia muutoksia, ilmoitti hallituksen kansallistavan sitrushedelmien, kasvien, säilykekalan ja käsityötuotteiden vientikaupan, mistä arveltiin saatavan maalle 25 %:n säästö. Kun fosfaattien kauppa oli jo aikaisemmin kansallistettu, on ulkomaankaupasta nyt 60 % valtion välittömän valvonnan alaisena.

Ammattiyhdistysliitto UMT:n äänenkannattaja »L'Avant Garde» oli aluksi tyytyväinen kansallistamiseen, mutta kolme kuukautta myöhemmin se nimitti sitä »valekansallistamiseksi», joka koitui vain »ylimystön ja suurmaanomistajien» hyväksi. ²⁶ Tämä ehkä johtuu siitä, että kansallistamisessa on törmätty vaikeuksiin, jotka osoittavat, ettei sitä ollut riittävästi valmis-

teltu, ja käytännössä on päädytty kompromisseihin. Liike-elämän piirissä on luonnollisesti syntynyt pelko, että kansallistamista jatketaan.²⁷

Taloudellisen toiminnan vilkastuttamiseksi annettiin elokuussa 1965 säädöksiä vapaasataman perustamisesta jälleen Tangeriin.

Talouselämää on koetettu kehittää myös kokonaissuunnittelulla, ensiksi laajamittaisella viisivuotissuunnitelmalla, jota ei onnistuttu toteuttamaan. Huhtikuussa 1965 molemmat kamarit hyväksyivät kolmivuotissuunnitelman, joka on edeltäjänsä realistisempi. Sen tavoitteena on kotimaisen tuotannon lisääminen keskimäärin 3,5 % kolmessa vuodessa. Kun pääomasta on maassa huutava pula, on suunnittelussa pysyttävä siinä, mikä on välttämätöntä ja mahdollista, totesi kuningas kolmivuotissuunnitelmaa esitellessään. Näin on ollut pakko rajoittaa toiminta ensisijaisesti kolmelle alalle: maataloustuotannon lisäämiseen, turismin kehittämiseen ja »kaadereiden» muodostamiseen.

Kun 70 % Marokon väestöstä elää maataloudesta, on maanviljelyksen nykyaikaistaminen tuotannon parantamiseksi mitä tärkeintä. Tämä toiminta tuottaa kuitenkin tuloksia hitaasti, minkä vuoksi pyritään turismilla parantamaan nopeasti taloudellista tilannetta. Sen toivotaan tuovan maahan kipeästi kaivattua ulkomaista valuuttaa ja vilkastuttavan samalla kotimaista teollisuutta, rakennustoimintaa sekä Marokossa yleistä taiteellisten käsitöiden valmistusta. Viranomaiset uskovat maallaan olevan tässä hyvät mahdollisuudet, ja Marokossa vakinaisesti asuvat ulkomaalaisetkin, joiden käsityksiä yleensä leimaa pessimismi, pitävät matkailua toiveita herättävänä keinona talouselämän parantamiseksi.

Kaadereiden muodostaminen merkitsee sitä, että pyritään vapautumaan ulkomaisesta asiantuntija-avusta kouluttamalla riittävä määrä hallintoviranomaisia, teknikoita, vapaiden ammattien harjoittajia, matkailupalveluun päteviä henkilöitä jne. Tämä tuo tietysti mukanaan toisen vaikean tehtävän, kaikenasteisen koulutuksen järjestämisen.

Kolmivuotissuunnitelmaan sisältyy myös muita ohjelmia, kuten teiden ja satamien rakentamista, kaivostoiminnan kehittämistä, öljynetsinnän jatkamista ja teollisuuden laajentamista. Teollisuuden kehittämisessä hallitus toivoo itselleen kilpailua yksityisyrittäjien — marokkolaisten tai ulkomaalaisten — taholta, joille kenttä on vapaa, kuten kuningas esitti asian.

Neuvotteluihin EEC:n kanssa kiinnitetään kolmivuotissuunnitelmassa myös huomiota. V. 1964 meni Marokon viennistä 59 % EEC-maihin — siitä Ranskaan 39 % —, ja niistä tuonti Marokkoon oli 56 % maan tuonnista — Ranskasta yksin 43 %. Marokon ollessa ensisijaisesti maanviljelysmaa ja sen väestön lisääntyessä nopeasti pidetään välttämättömänä vapaata vaihtoa koskevien sopimuksien solmimista talousyhteisön kanssa nimen-

omaan maataloustuotteiden alalla sekä vapaiden työmarkkinoiden aukaisemista marokkolaisille. Alustavia neuvotteluja talousyhteisön kanssa onkin käyty, ja Marokko odotti viime vuoden lopulla vastausta esittämiinsä näkökohtiin.²⁸

»Mutta on välttämätöntä, että Euroopan kuutosmaiden kanssa tehtävä sopimus on sopusoinnussa Marokon ja Maghrebien muiden maiden keskinäisten taloudellisten suhteiden kehityksen kanssa», lausui Hassan II kolmi- vuotissuunnitelmasta puhuessaan. Maghreb — sana merkitsee länttä — on islamin uskon ja arabialaisuuden kannattama vanha aate Pohjois-Afrikan arabien yhtenäisyydestä. Se on näille kansoille niin läheinen, että Marokon valtiosäännön johdanto ilmoittaa kuningaskunnan olevan osa suurta Maghrebia, mikä sana sisältyy maan arabiankieliseen nimeenkin, ja Tunisian valtiosääntö velvoittaa toteuttamaan Maghrebien. Tähän valtioryhmään kuuluvat nykyään Marokko, Algeria, Tunisia ja Libya. Maghreb- aatteen realismia perustellaan mm. sillä, että erillisinä Pohjois-Afrikan maat ovat heikkoja, mutta muodostaessaan laajemman alueellisen kokonaisuuden, jonka sitovana voimana ovat historialliset tapahtumat ja yhteinen Välimeren kulttuuri, ne saivat vahvemman neuvotteluaseman muiden alueellisten liittoutumien kanssa.

Erittäin tärkeänä pidetään yhteistyötä talouselämässä. Maghreb- maiden talous on osittain erilainen, jolloin ne täydentävät toisiaan, osittain ja varsinkin maatalouden alalla yhtäläinen, jolloin ne joutuvat kilpailemaan keskenään. On siis tärkeätä niveltää niiden tuotantoelämän eri alat toisiinsa, jolloin ne voisivat neuvotella yhtenäisenä maatalousalueena EEC:n teollisuusmaiden kanssa ja määritellä keskenään talousyhteisöön mahdollisesti luotavat suhteet. Lähiajan tavoitteita Maghreb-maissa ovat kulutustason tutkiminen, suosituimmuusperiaatteen mukaisen kauppavaihdon järjestäminen niiden kesken, tullipolitiikan ja ulkopuolisia markkinoita koskevan vientipolitiikan yhdensuuntaistaminen. Mikäli Maghreb-maiden yhteismarkkinat saadaan syntymään, voidaan teollisuussuunnittelukin suorittaa laajalla pohjalla. Tunisian presidentin Habib Bourguiban vieraillessa lokakuussa 1965 Marokossa esitettiin loppukommunikeassa molempien maiden tavoitteeksi yhteismarkkinain luominen, jonka toteuttamiseksi vaiheittain molempien maiden päämiehet olivat hyväksyneet yksityiskohtaisen ohjelman.²⁹

Maghrebien yhteistyö talouselämän alalla on v. 1964 pidettyjen konferenssien jälkeen päässyt alkuun. Niinpä on päätetty perustaa Libyassa sijaitsevaan Tripoliin Maghrebien teollisuuden tutkimuskeskus, jonka ensisijaisena tehtävänä on selvittää kysymys Maghreb-maiden teollisuuden niveltämisestä toisiinsa. Niinikään on perustettu useita pysyviä komiteoita tutkimaan edellä mainittuja yhteisiä kysymyksiä. Maghrebien komiteat ja

muut elimet valmistavat suosituksia, jotka esitetään kunkin maan hallitukselle. Kaikki tämä toiminta on toistaiseksi ollut ylhäältä johdettua. Marokossa, jonka viranomaiset tuntevat hyvin pohjoismaisen yhteistyön, selitetään kuitenkin, että tarkoituksena on kehittää Maghrebin yhteistyötä myös parlamenttien tasolla.³⁰ Tämä jää toistaiseksi vain kauniiksi ajatuksiksi maissa, joiden parlamentit eivät tosiasiallisesti toimi.

Maghrebin rinnalla on suunnitteilla laajempikin taloudellinen yhteisö. Kaikki arabimaat päättivät jo v. 1962 luoda yhteismarkkina-alueen ja lokakuussa 1965 perustettiin arabimaiden yhteinen pääsihteeristö, jonka tehtävänä on panna yhteismarkkinoita koskevat päätökset täytäntöön. Molemmat arabien talousyhteisöt ovat siis toistaiseksi vain tavoitteita.

Marokon ranskalaiset

Marokon ranskalaisten asema on luonnollisesti suuresti muuttunut maan itsenäistyttyä ja aiheuttanut myös monia taloudellisia kysymyksiä Marokon ja Ranskan välillä.

Ranskalaisia oli ennen Marokon itsenäistymistä maassa 350.000. Tätä nykyä heitä on alle 100.000, ja monet näistäkin suunnittelevat Ranskaan siirtymistä. Ranskalaiset ovat nyt Marokossa ulkomaalaisia, jotka elävät passin ja työluvan varassa. Katkeruus ja Marokon tulevaisuuteen kohdistuva pessimismi on luonteenomaista heidän puheilleen, mikä johtuu tietysti heidän eteensä kohonneista taloudellisista vaikeuksista. Liike-elämä on hiljentynyt ja työmarkkinoilla on marokkolaisilla etusija. Erytisen suurissa vaikeuksissa ovat ranskalaiset maanviljelijät.

Ranskalaiset omistivat Marokon itsenäistyessä n. 800.000 ha maata. Tästä määrästä he olivat saaneet n. 250.000 ha protektoraatin viranomaisilta, kun taas n. 550.000 ha oli marokkolaisilta maanomistajilta ostettua maata. Syyskuussa 1963 Marokon hallitus julisti palauttavansa asteettain valtiolle ranskalaisille lahjoitetut maat. Seuraavana vuonna määrättiin, että ranskalaiset saavat näistä tiloistaan viimeisen sadon tuoton sekä eräitä karjaa, irtaimistoa ja varastoja koskevia korvauksia. Palautus kohdistuu n. 1.300 maanviljelijäperheeseen, mutta lisäksi on epäselvyyksiä siitä, mikä on lahjoitettu, mikä ostettu tila. Koko operaation, jonka rahoittajana toimii Ranskan valtio, pitäisi olla suoritettu loppuun v:n 1966 alussa.³¹ Ne ranskalaiset, jotka ovat viljelleet ostettua maata, elävät myös epävarmuudessa, sillä heidän tilojensa kohtalo on parhaillaan harkittavana. Kaikki marokkolaiset puolueeseen katsomatta korostavat kuitenkin, että maan »marokanisointi» tapahtuu hillitysti, sovussa Ranskan kanssa.

Tämä maltillisuus tuskin paljonkaan lohduttaa niitä ranskalaisia, jotka viljelemänsä maan menetettyään joutuvat keski-ikään ehtineinä aloitta-

maan uuden elämän heille oudossa Ranskassa. Sama on monen muillakin aloilla toimineen ranskalaisen edessä. Siirtyminen merkitsee suuria tappioita niille, jotka ovat omistaneet taloja Marokon kaupungeissa. Eurooppalaiset eivät juuri ole halukkaita sijoittamaan niihin rahojaan, koska maan vakaaseen kehitykseen ei luoteta. Vain marokkolaiset ostavat, eivätkä he maksa niistä paljon. Niinpä 2—4-kerroksisten, kauniissa kaupunginosassa sijaitsevien talojen hinnan kerrotaan olevan 4—5 milj. vanhaa frangia. Ranskan valtio kustantaa ranskalaisten paluumatkan ja kolmen neljän kuukauden oleskelun Ranskassa. Sen jälkeen heidän on löydettävä itse toimeentulonsa.

Mutta kaikki ranskalaiset eivät lähde maasta. Osa heistä hoitaa edelleen hotelleja, kauppvoja ja muita liikeyrityksiä, osa toimii muilla aloilla. Eikä myöskään ranskalaisuus ole kadonnut Marokon kulttuurielämästä eikä sen kaupungeissa vallitsevista tavoista. Samoin on laita Algeriassa ja Tunisiassa.

Maghreb ja muut suhteet ulkovaltoihin

Marokon viranomaisten taholla huomautetaan eräästä Maghrebin muodostamista helpottavasta tekijästä. Kun Maghreb-maista kolme — Marokko, Algeria ja Tunisia — oli saman siirtomaavallan alaisia, niiden kansoja yhdistävät samanlaiset kokemukset, yhtäläisiksi muotoutuneet käsitykset ja myös niiden omaksuma ranskan kieli. Yhteisen siirtomaavallan ansiosta nämä kansat joutuivat myös läheiseen keskinäiseen kosketukseen ja monet niistä, jotka nyt hoitavat Pohjois-Afrikan valtioissa tärkeitä tehtäviä, ystävästyivät jo nuoruusvuosinaan opiskellessaan ranskalaisissa korkeakouluissa. Toisaalta siirtomaavalta erotti näitä maita toisistaan rakentaessaan keinotekoisia raja-aitoja niiden väliin. Tämän johdosta olivat Marokon suhteet Algeriaan kireät muutama vuosi sitten.

Ranskan siirtomaaviranomaiset olivat viime vuosisadalla vetäneet Algerian ja Marokon väliin Saharaa halkovan n. 900 km:n pituisen rajan, joka ulottui Colomb-Bécharista Espanjan Rio de Oron. Marokko on nyt vaatinut rajan siirtämistä itään ja kaakkoon selittäen, että nämä alueet ovat historiallisesti kuuluneet Marokkoon. Niiltä on löydetty rautamalmia ja öljyetsintöjä suoritetaan. Marokon ja Algerian erimielisyydet alueista johtivat v. 1963 verisiin rajataisteluihin, jotka kyllä saatiin pian lopetetuiksi, mutta kysymys rajasta jäi avoimeksi. Nyt tämä rajakiista on alistettu Afrikan yhtenäisyysjärjestölle OUA:lle, joka on asettanut erikoiskomitean asiaa ratkomaan. Molemmat maat ovat luvanneet kunnioittaa järjestön päätöstä.

Algerian lehtimiespiireissä lausutaan, että Marokon rajavaatimukset ovat oikeutettuja, koska Ranska oli liittänyt mahdollisimman laajoja maaseutueita Algeriaan, jonka se departementtinaan luuli voitavansa pitää hallussaan.

Rajakysymys ei siis tätä nykyä häiritse Marokon ja Algerian suhteita. Yleensäkin Marokossa — myös Marokon ranskalaisten taholla — selitetään näiden suhteiden olevan nykyään sovinnolliset. Marokossa ei varmaan olla tietämättömiä erästä v. 1963, Ben Bellan valtakaudella, esitetystä arvelusta, jonka mukaan erityisesti silloinen puolustusministeri Houari Boumediene olisi niitä, jotka saattavat pyrkiä vallankumouksen järjestämiseen Marokossa.³² Oli asian laita miten tahansa, Hassan II joka tapauksessa selitti marraskuussa 1965, että Algeriassa oli tapahtunut paljon kehitystä, joka oli parantanut molempien maiden suhteita.³³

Boumediennen syystalvella 1965 pitämistä puheista ja antamista haastatteluista ei ole mitään pääteltävissä, sillä hän ei lausu niissä mitään naapurimaista erikseen, mutta kylläkin Maghrebistä kokonaisuudessaan. Hän pitää Maghreb-maiden tehokasta yhteistoimintaa kulttuurin, kaupan ja talouselämän alalla välttämättömänä, mutta korostaa, että sen toteuttaminen ei saa tapahtua ennakkoehtojen tietä.³⁴ Algerian johtajan kanta on siis periaatteessa myönteinen, mutta sävy on pidättyvämpi kuin Marokossa Maghrebien kysymyksistä puhuttaessa. Myös muiden algerialaisten asennoituminen Maghrebiin on varovainen. Samalla kun myönnetään sen välttämättömyys, korostetaan vastakkaisten poliittisten ja taloudellisten intressien aiheuttamia vaikeuksia.

Maghreb-aatteen edellyttämä ystävyys ja yhteistyö näyttääkin tätä nykyä kehittyvän vain Marokon ja Tunisian välillä. Vanhat erimielisyydet, jotka lähinnä johtuivat Marokon ja Tunisian vastakkaisesta asennoitumisesta Mauretanian itsenäistymiseen, on sysätty syrjään ja uusia yhteistyön muotoja tutkittu nimenomaan Tunisian presidentin lokakuussa 1965 Marokkoon tekemän onnistuneen vierailun aikana. Marokon ja Tunisian päämiehet määrittivät tällöin yhteisen politiikan suuret linjat ja pääsivät eräissä yksityiskohdissa myös sopimuksiin. Niinikään he päättivät, yhden-suuntaisen politiikan jatkuvuutta silmälläpitäen, vierailu toistensa luona säännöllisesti joka toinen vuosi. Tähän yhteistoimintaan toivotaan saatavan mukaan muutkin Maghreb-maat.³⁵

Mauretanian kysymys

Mauretania on Marokon eteläpuolella sijaitseva noin yhden miljoonan neliökilometrin laajuinen maa, jonka suunnattomilla aroilla ja aavikoilla asuu alle miljoona ihmistä. Tämä maa saavutti itsenäisyyden v. 1960,

mutta Marokko vaatii sitä omakseen, mikä merkitsisi Marokon eteläisten rajojen siirtämistä Senegal-joelle asti. Vaatimuksensa Marokko perustaa historiallisiin asiakirjoihin, jotka se on esittänyt Mauretaniaa koskevassa Valkoisessa kirjassaan.³⁶

Väitetään, että Marokossa olisi v. 1962 ollut halukkuutta kompromissiin Mauretanian kysymyksessä,³⁷ mutta ainakin v:n 1965 lopulla kuulee Marokossa eri tahoilta imperialistisia ääniä. Hallituksen edustaja korostaa, että Mauretania oli ennen protektoraattikautta Marokon osa ja että sen väestö edelleen haluaa kuulua marokkolaiseen »emämaahan» — Mauretaniassa järjestettiin kuitenkin itsenäisyyskysymyksestä kansanäänestys.³⁸ Myös oppositiopuolueet ovat samalla linjalla. Vasemmistolaisen ammattiyhdistysliiton UMT:n edustajalle esitetty arvelu, eivätkö Mauretaniaan kohdistuvat vaatimukset ole vain »porvarien puuhaa», josta työläiset eivät ole kiinnostuneita, torjuttiin ehdottomasti. Työläisten selitettiin kannattavan asiassa hallitusta ja lisäksi vaativan Espanjan hallussa vielä olevan alueen liittämistä Marokkoon.

Muut kansainväliset suhteet

Maailmanpolitiikassaan Marokko kuuluu Pohjois-Afrikan muiden maiden tavoin sitoutumattomien valtioiden ryhmään. Muutama vuosi sitten esitettiin paradoksina, että kaikista pohjoisafrikkalaisista ystävyysaatteista huolimatta Marokon suhteet »kolonialistisiin» valtioihin ovat paremmat kuin afrikkalaisiin naapurimaihin.³⁹ Mauretaniaa lukuunottamatta tämä ei enää pidä paikkaansa, ei ainakaan ulkoapäin katsoen, sillä myös suhteet Yhdistyneeseen Arabitasavaltaan parantuivat tuntuvasti syksyn 1965 aikana. Niinikään kahdentoista arabivaltion päämiehet solmivat syyskuussa 1965 pidetyssä Casablancan konferenssissa keskinäisen solidaarisuussopimuksen, eräänlaisen arabien pyhän alliansin, jossa ne sitoutuivat kunnioittamaan toistensa koskemattomuutta ja pidättymään tukemasta jonkin arabivaltion hallituksen kaatamiseen ja separatismiin tähtääviä liikkeitä. Tämä sopimus on myös lopettanut — ainakin toistaiseksi — keskinäisen sanasodan.

Ranskan kanssa Marokko, niinkuin Algeria ja Tunisiakin, on ollut läheisessä yhteistyössä, mutta Ben Barkan tapaus on aiheuttanut niiden suhteissa kriisin, jonka päättymisestä ei tätä kirjoitettaessa ole tietoa. Muut suhteet länteen näyttävät tällä hetkellä vilkkaammilta kuin suhteet itään. Esimerkiksi v:n 1965 loka-marraskuun aikana ei Marokon lehdissä näkynyt uutisia neuvotteluista itäryhmän maiden kanssa, mutta sen sijaan yhtenäin uutisia neuvotteluista länsimaiden kanssa, nimenomaan sijoituksia, lainoja ja muita taloudellisia kysymyksiä koskevissa asioissa. Hiljattain kuningas Hassan II vieraili Bonnissa, ja lähiaikoina on odotetta-

vissa myös hänen vierailunsa Moskovaan. Marokon ulkopoliittinen asema oli siis syystalvella 1965 tyydyttävä, mutta Ben Barkan tapaus, jossa oikeisto on syytettynä, saattaa huonontaa sen suhteita myös radikaalin linjan omaksuneisiin arabimaihin.

Loppusanat

Eräissä kolme vuotta sitten laaditussa tutkimuksessa sanotaan: Lähi-tulevaisuudessa Marokossa voi tapahtua melkein mitä vain, vallankumous, reformeja tai yksinkertaisesti sen ristiriitaisen politiikan jatkuminen, joka on usein auttanut poliitikkoja, mutta antanut vähän kansalle.⁴⁰ Tällä hetkellä voitaisiin kirjoittaa samat sanat, sillä poikkeustilaa elävässä Marokossa on vaikeiden taloudellisten pulmien ohella paljon aiheellista sisäpoliittista ärtymystä, joka tekee tilanteen epävarmaksi. Positiivisina piirteinä voidaan nähdä poliittisen johdon selvä käsitys maan alikehittyneisyydestä ja epäkohdista, jotka kipeimmin kaipaavat parannusta, sekä kokemusten opettama entistä realistisempi voimavarojen arviointi. Ulkopuolisesta näyttää siltä, että tilanteen vakiintumisen Marokossa ratkaisee ensisijaisesti kaksi seikkaa: haluaako ja pystyykö itsevaltainen hallitsija johtamaan maan sille perustuslaillisuuden ja demokratian tielle, josta molemmat itenäisyysajan kuninkaat ovat paljon puhuneet ja jota oppositiopuolueet vaativat; ja pystyykö hallitus harjoittamaan niin johdonmukaista ja selvästi määriteltäviä talouspolitiikkaa, että nykyinen luottamus kriisi saadaan vähitellen voitetuksi.

LÄHDEVIITTEET

¹ Kirjoitettu joulukuussa 1965.

² Tiedot perustuvat ensisijaisesti keskusteluihin, joita kirjoittaja kävi loka—marraskuun vaihteessa 1965 Marokon viranomaisten, ammattiyhdistysliiton edustajien ja sanomalehtimiesten kanssa. Lisäksi on käytetty virallista tiedonantoaineistoa, sanomalehtikirjoituksia ja jonkin verran kirjallisuutta. Algeriaa koskevat tiedot perustuvat vallankumousneuvoston puheenjohtajan Houari Boumediennen syystalvella 1965 pitämiin puheisiin ja hänen ulkomaisille lehdille antamiinsa haastatteluihin sekä eräisiin sanomalehtimiesten kanssa käytyihin keskusteluihin.

³ Ks. Stephan Bernard, *Le conflit franco-marocain 1943—1956 III*, Bruxelles 1963, s. 70—71, ja Jacques Robert, *La monarchie marocaine*, Paris 1963, s. 9.

⁴ Robert mt, s. 110—112.

⁵ Robert mt, s. 212.

⁶ Lorna Hahn, *Morocco Faces the Future*, Current History, January 1963 ja Robert mt s. 216—217.

⁷ Ks. Robert mt, s. 219—221.

- ⁸ Douglas E. Ashford, *Political Change in Morocco*, Princeton University Press 1961, s. 319—324 ja Robert mt, s. 222—226.
- ⁹ Pierre Chauvet, »Les partis politiques devant l'état d'exception», *Europe France outremer*, n:o 428, 1965.
- ¹⁰ Robert mt, s. 226—228.
- ¹¹ Robert mt, s. 215 ja 230—232.
- ¹² Robert mt, s. 232—233.
- ¹³ Robert mt, s. 234.
- ¹⁴ Robert mt, s. 237—240.
- ¹⁵ Robert mt, s. 196—197 ja 201.
- ¹⁶ Robert mt, s. 199.
- ¹⁷ *L'Opinion* 13. 11. 1965.
- ¹⁸ *Le Monde* 3. 6. ja 9. 6. 1965.
- ¹⁹ Philippe Herreman, »Trois mois d'état d'exception», *Europe France outremer* n:o 428, 1965 ja *Le Monde* 9. 6. 1965.
- ²⁰ Ks. Hahn mk.
- ²¹ *L'Opinion* 10. 10. 1965.
- ²² Haastattelujen ja marokolaisten lehtiutisten lisäksi UMT:n äänenkannattaja *L'Avant Garde* 6. 1. 1965, UMT:n moniste 14. 11. 1965 ja *Le Monde* 5. 11. 1965.
- ²³ *Le Maroc en chiffres*, Marokon ulkomaankauppapankin julkaisu, Casablanca 1965.
- ²⁴ Hahn mk.
- ²⁵ Hahn mk.
- ²⁶ *L'Avant Garde* 16. 10. 1965.
- ²⁷ Ks. Herreman, »Trois mois . . .»
- ²⁸ *Plan triennal 1965—1967*, Rabat 1965, ja *Europe France outremer* n:o 428, 1965.
- ²⁹ Haastattelulausuntojen lisäksi *Plan triennal* ja *Le Petit Marocain* 24. 10. 1965.
- ³⁰ Haastattelulausuntojen lisäksi *Monthly Bulletin of Information*, June 1965, *La vigie marocaine* 22. 10. ja *Le Petit Marocain* 27. 10. 1965.
- ³¹ *Europe France outremer* n:o 428, 1965.
- ³² Hahn mk.
- ³³ *Le Petit Marocain* 5. 11. 1965.
- ³⁴ Boumediennen haastattelulausunto ranskalaiselle *Le Nouvel Observateur*-lehdelle marrask. 1965 ja hänen puheensa 1. 11. 1965 (ks. *El Moudjahid* 2. 11. 1965).
- ³⁵ *Le Petit Marocain* 24. 10. 1965.
- ³⁶ *Livre blanc sur la Mauritanie*, Rabat 1960.
- ³⁷ Hahn mk.
- ³⁸ Robert mt, s. 213.
- ³⁹ Hahn mk.
- ⁴⁰ Hahn mk.
-